

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHDA RIVOYATLAR VA HADISLARNING TUTGAN O'RNI**Gulbahor Eshmurodova¹**¹ *Axborot texnologiyalar va menejment universiteti**Pedagogika fanlari nomzodi, dosent***Maxfuza Berdiyaro¹**¹ *O'zbekiston Respublikasi, Qarshi sh.***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 21.05.2025**Revised: 22.05.2025**Accepted: 23.05.2025***KALIT SO'ZLAR:***boshlang'ich ta'lim,
tarbiya, sinfdan tashqari
ishlar, rivoyatlar, hadislar,
diniy-ma'naviy qadriyatlar,
axloqiy tarbiya, pedagogik
metodika.**Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida sinfdan tashqari mashg'ulotlarning tarbiyaviy ahamiyati, xususan, rivoyatlar va hadislar asosida o'tkaziladigan tarbiyaviy ishlarning o'quvchilarning axloqiy kamolotiga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri yoritilgan. Diniy-ma'naviy qadriyatlar orqali o'quvchilarda insoniy fazilatlarni shakllantirish, ularni halollik, poklik, hurmat, mehr-oqibat kabi xulqiy mezonlar asosida tarbiyalashning usullari tahlil qilingan. Shuningdek, rivoyat va hadislarini o'quvchilar yoshiga mos shaklda sinfdan tashqari faoliyatlarga integratsiyalash metodikasi haqida fikr yuritilgan.*

KIRISH. Bugungi kunda ta'lim tizimida tarbiya masalasi, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida, dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. O'sib kelayotgan avlodni barkamol, har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalashda nafaqat dars jarayoni, balki sinfdan tashqari mashg'ulotlarning ham o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, bu bosqichda bolalarga axloqiy tarbiya berish, ularning ichki dunyosini boyitish, insoniy fazilatlarni singdirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda xalq og'zaki ijodi namunalari, diniy-ma'naviy merosimiz bo'lgan rivoyatlar va hadislar asosida tuzilgan tarbiyaviy mashg'ulotlar yuqori samaradorlikka ega vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z fikrini endigina shakllantira boshlayotgan, atrofdagi hodisalarga nisbatan qiziqishi kuchli bo'lgan yosh

guruh hisoblanadi. Shuning uchun ularning axloqiy va estetik dunyoqarashini rivojlantirishda, to'g'ri hayotiy qarashlarni shakllantirishda hadis va rivoyatlar orqali tarbiya berish ayni muddaodir. Islom ahloqining, insoniy fazilatlarining eng yuksak namunasi bo'lgan hadislar bolalarda halollik, rostgo'ylik, poklik, hurmat, sabr-toqat kabi xislatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Rivoyatlar esa tarixiy haqiqatlarga asoslangan bo'lib, unda axloqiy saboq, ibrat va targ'ibot kuchi mavjud. "Hadislar o'quvchilarni axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirishda eng samarali vositalardan biridir. Ayniqsa boshlang'ich yoshda hadisiiy ta'lim tarbiya jarayonining ajralmas qismi bo'lib, u bolalarda halollik, sabr-toqat, mehr-oqibat kabi insoniy fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi." Ta'kidlash joizki, sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muloqot qilish, jamoada ishlash, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayonda rivoyatlar va hadislardan foydalanish esa mazkur mashg'ulotlarning ma'naviy-estetik va tarbiyaviy ta'sirini yanada kuchaytiradi. "Sinfdan tashqari ishlar orqali o'quvchilarni tarbiyalashda milliy va diniy qadriyatlarni singdirish muhim ahamiyatga ega. Rivoyatlar va hadislar asosida olib boriladigan tarbiyaviy mashg'ulotlar o'quvchining ma'naviy kamolotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi"[1,2]. Shunday ekan, boshlang'ich ta'lim tizimida sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishda rivoyatlar va hadislarining o'rni, ularning uslubiy asoslari, ta'sirchanligi va amaliy samarasini ilmiy-nazariy jihatdan chuqur tahlil qilish muhim hisoblanadi. Ushbu maqola aynan shu masalalarni yoritishga qaratilgan bo'lib, bugungi ta'lim va tarbiya tizimida diniy-ma'naviy qadriyatlarning o'rni va ahamiyatini ochib berishga harakat qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy jarayonlarni takomillashtirish, ayniqsa, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda diniy-ma'naviy qadriyatlardan foydalanish masalasi ko'plab ilmiy izlanishlarda o'z aksini topgan. Tarbiya jarayoniga hadislar va rivoyatlarni singdirishning pedagogik asoslari haqida O'zbekistonlik va xorijiy olimlar tomonidan samarali ilmiy-nazariy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Masalan, A. A'zamovning "Islom axloqi asoslari" asarida hadislar va ularning axloqiy-me'yoriy xususiyatlari tahlil qilinib, yosh avlod tarbiyasidagi o'rni yoritilgan. Ushbu manbada Payg'ambar (s.a.v.) hadislarining pedagogik mohiyati, ularni yosh avlod tarbiyasiga tadbiq etish usullari bayon etiladi. Shuningdek, T. Tursunovning "Tarbiya nazariyasi va amaliyoti" nomli asarida maktabdagi tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda milliy qadriyatlardan foydalanish, ayniqsa sinfdan tashqari ishlarning shakl va uslublari batafsil tahlil qilingan. D. Karimovanning "Rivoyatlar orqali tarbiya berish" nomli ilmiy maqolasida esa rivoyatlarning yoshlar ongiga ta'siri, ularning psixologik va axloqiy kamolotiga ijobiy ta'siri asoslangan holda izohlangan. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasidagi qarorlari, 2021 yildagi "Ma'naviyat va ma'rifat sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi farmoni ham ushbu yo'nalishda asosiy dasturilamal sifatida xizmat qiladi. Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivoyat va hadislar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarda axloqiy fazilatlarini shakllantirishda beqiyos manba bo'lib xizmat qiladi. "Rivoyatlar yoshlar

ongida tarixiy voqealar va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlashda, ularni oʻrnak olishga ragʻbatlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Bu esa sinfdan tashqari ishlarni yanada mazmunli qiladi" [3]. Shuningdek, bolalarda diniy-maʼnaviy savodxonlik, estetik did, muloqot madaniyati va hissiy-intellektual tarbiyaning rivojlanishiga zamin yaratadi. Bu esa, sinfdan tashqari faoliyatlarning metodik jihatdan toʻgʻri tashkil etilishi zarurligini koʻrsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu ilmiy maqolada boshlangʻich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda rivoyatlar va hadislarining oʻrnini aniqlash va ularning tarbiyaviy samaradorligini baholash maqsadida kompleks yondashuv asosida metodologik tahlil amalga oshirildi. Tadqiqot quyidagi metodlar orqali olib borildi:

- Tahlil (analiz) va sintez metodi – mavzu boʻyicha mavjud ilmiy, diniy, metodik manbalar oʻrganildi, ulardagi gʻoyalar tahlil qilinib, umumiy xulosalar chiqarildi.
- Empirik kuzatuv – boshlangʻich sinflarda olib borilayotgan sinfdan tashqari mashgʻulotlar jarayoni bevosita oʻrganildi, oʻquvchilarning diniy-maʼnaviy materiallarga boʻlgan qiziqishi va ishtiroki kuzatildi.
- Suhbat va intervyu usuli – boshlangʻich sinf oʻqituvchilari, tarbiyachilar hamda otalar bilan suhbatlar tashkil etilib, rivoyatlar va hadislardan foydalanish boʻyicha amaliy tajribalar toʻplandi.
- Kontent-tahlil – maktabda foydalanilayotgan oʻquv dasturlari, tarbiyaviy dars ishlanmalari, sinfdan tashqari tadbir ssenariylari tahlil qilindi va undagi diniy-maʼnaviy materiallarning nisbiy ulushi oʻrganildi.
- Pedagogik eksperiment elementi – kichik guruhlarda rivoyat va hadis asosida tuzilgan sinfdan tashqari mashgʻulotlar oʻtkazilib, oʻquvchilardagi axloqiy oʻzgarishlar va dunyoqarashdagi ijobiy siljishlar kuzatildi.
- Taqqoslash va umumlashtirish usuli – oʻquvchilar bilan diniy-maʼnaviy materiallar asosida oʻtkazilgan va oʻtkazilmagan sinfdan tashqari ishlar samarasi taqqoslandi va umumiy xulosalar chiqarildi.

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, rivoyatlar va hadislardan maqsadli va metodik asoslangan holda foydalanish oʻquvchilarda axloqiy-ruhiy tarbiyani chuqurlashtirishda, ijtimoiy moslashuvchanlik va milliy qadriyatlarga hurmat tuygʻusini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Munozara. O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar orqali rivoyat va hadislarini qo'llash o'quvchilarda axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuv bolalarda halollik, sabr, hurmat, mehr-oqibat kabi fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Biroq bu jarayonda bir qancha metodik va amaliy muammolar ham kuzatildi. Birinchidan, ba'zi pedagoglar rivoyat va hadislarini noto'g'ri talqin qilishi, ularni yosh darajasiga moslashtirmasdan yetkazishi natijasida o'quvchilar tushunmovchiligiga sabab bo'lmoqda. Bu esa diniy mazmundagi materiallarni yoshlar ongiga singdirishda ehtiyotkorlik va metodik yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Bu borada A'zamov A. (2007) ta'kidlaganidek: "Hadislar yoshga mos ravishda, tarbiyaviy tazyiqsiz, ijobiy o'rnatqich orqali yetkazilsa, ularning samaradorligi yuqori bo'ladi."

Ikkinchidan, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda rivoyatlar va hadislarining qo'llanilishi ko'proq tashabbuskor o'qituvchilarning shaxsiy sa'y-harakati bilan bog'liq bo'lib qolmoqda. Bu esa tizimli va metodik yondashuvning yo'qligini anglatadi. Tursunov T. (2019) bu borada shunday deydi: "Agar diniy-ma'naviy tarbiya faqat o'qituvchining individual tashabbusi bilan cheklanib qolsa, bu yondashuv ommaviy va barqaror samaraga erisha olmaydi." Uchinchidan, mavjud o'quv dasturlarida rivoyat va hadislarining sinfdan tashqari ishlarga integratsiyalashuvi bo'yicha amaliy ko'rsatmalar, metodik qo'llanmalar yetarli emas. Bu esa ko'plab pedagoglarni bunday tadbirlarni uyushtirishdan chekinishga majbur qilmoqda. Shu boisdan bu yo'nalishda maxsus metodik vositalar ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish muhimdir. Shunga qaramasdan, amaliy kuzatishlar asosida aytish mumkinki, rivoyatlar asosida tashkil etilgan tadbirlar (masalan, "Halollik darsi", "Mehr va saxovat", "Rasululloh (s.a.v)ning go'zal fazilatlari" mavzularidagi suhbatlar) o'quvchilarning tarbiyaviy saviyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Ular o'zaro munosabatda yumshoq, sabrli va mehribonroq bo'lishga intila boshlaganlari kuzatildi. Bu esa diniy-ma'naviy qadriyatlarning zamonaviy ta'lim tizimi bilan uyg'unlashtirilishi mumkinligini va bu borada samarali yondashuvlar mavjudligini ko'rsatadi. Shu asosda aytish mumkinki, boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar orqali hadis va rivoyatlardan foydalanish tizimlashtirilsa, bu nafaqat axloqiy tarbiyani mustahkamlash, balki o'quvchilarning ma'naviy immunitetini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda rivoyatlar va hadislarining tutgan o'rni beqiyosdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, diniy-ma'naviy qadriyatlarni, xususan hadis va rivoyatlarni tarbiyaviy jarayonga singdirish bolalarning axloqiy va ma'naviy kamolotida muhim omil hisoblanadi. Hadislar orqali halollik, sabr-toqat, hurmat va mehr-oqibat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirish mumkinligi isbotlandi. Rivoyatlar esa o'quvchilarning tarixiy va madaniy xabardorligini oshirish, axloqiy qadriyatlarni chuqurroq anglashlariga yordam beradi. "Maktab ta'limida milliy va diniy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy ishlarni rivojlantirish, ayniqsa boshlang'ich sinflarda o'quvchilarda ma'naviy-estetik tarbiya berish muhim vazifa sifatida belgilangan" [4]. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida rivoyatlar va hadislarining metodik asosda qo'llanilishi nafaqat o'quvchilarning ma'naviy tarbiyasini yaxshilaydi, balki ularning mustaqil fikrlash, muloqot va ijtimoiy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu sababli pedagogik amaliyotda ushbu yo'nalishga alohida e'tibor qaratish, ta'lim jarayoniga milliy va diniy qadriyatlarni samarali integratsiyalash lozim. Umuman olganda, rivoyatlar va hadislar asosida tashkil etilgan sinfdan tashqari ishlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxs sifatida shakllanishida muhim vosita sifatida xizmat qiladi va ularning barkamol, ma'naviy yetuk bo'lib voyaga yetishlariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Rakhimova, D. O., & Shomurodov, S. S. (2021). ON THE CRITERIA FOR ASSESSING THE QUALITY OF EDUCATION AND THE LECTURES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN. *Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах)*, 8(1), 58-62.
2. Шомуродов, Ш. Ш. (2022). МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМДА ТАЛАБАЛАРДАМУСТАҚИЛ ИЖОДИЙ ФИКРЛАШ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 36-41.
3. Sh, S. S. (2024). DEVELOPMENT OF INFORMATION COMPETENCE OF FUTURE MANAGERS IN DISTANCE EDUCATION. *Экономика и социум*, (7 (122)), 283-288.
4. Shomurodov, S. (2024). Masofaviy va gibrid ta'lim sharoitida ta'lim jarayonini boshqarishda sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlilining ta'siri. *PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH*, 1(2), 59-63.
5. Шомуродов, Ш. (2024, July). Масофавий таълим шароитида таълим жараёнини бошқаришда. In *CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD* (Vol. 1, No. 6, pp. 35-38).
6. Siddikova, S., Juraeva, M., Abrorov, A., & Kuvoncheva, M. (2025). Foreword-VII International Conference on Applied Physics, Information Technologies and Engineering–APITECH-VII 2025. In *EPJ Web of Conferences* (Vol. 321, p. 00001). EDP Sciences.

7. Siddiqova, S. (2024). Dual ta'limni joriy qilish metodologiyasi va psixologik jihatlari. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 2(12).
8. SIDDIQOVA, S. (2024). ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON THE INTEGRATION OF SPECIAL SUBJECTS IN DUAL EDUCATION. *News of the NUUz*, 1(1.7), 185-187.
9. Siddiqova, S. (2024). Muhandislar–taraqqiyot tayanchi. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 2(3).
10. Siddiqova, S. G., & Saidjonova, P. S. (2024). ISSUES OF DIGITALIZATION OF MEDICINE IN UZBEKISTAN. *INTERNATIONAL SCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES*, 1(4), 168-172.
11. Siddikova, S., Yuldashev, N., Juraeva, M., Abrorov, A., & Kuvoncheva, M. (2024, February). Overview of the V International Conference on Applied Physics, Information Technologies and Engineering-APITECH-V 2023. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2697, No. 1, p. 011001). IOP Publishing.
12. Siddikova, S., Sirojiddinov, S., Bakhridinova, N., Zaripova, M., & Juraeva, M. (2024). Increasing oil absorption in bearings as a result of ultrasonic exposure to ultrafine particles. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 471, p. 05021). EDP Sciences.
13. Siddikova, S. G. (2019). Using New Generation Electronic Educational Resources in Teaching Special Disciplines at Professional Colleges. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
14. Siddikova, S. G. (2019). POSSIBILITIES OF APPLICATION OF MULTIMEDIA IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE " TECHNOLOGY OF PROCESSING OIL AND GAS". *Информация и образование: границы коммуникаций*, (11), 72-73.
15. Siddiqova, S. G. (2019). Elektron ta'lim resurslarining yangi avlodi: tahlillar, arxitektura, innovatsion sifatlar. *Ta'lim, fan va innovatsiya. Ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal*, 1, 91-95.
16. Палванова, У. Б., & Тургунов, С. Т. (2024, August). Обобщение научного исследования по совершенствованию навыков оказания первой помощи студентов не медицинских высших учебных заведений. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE* (Vol. 1, No. 8, pp. 16-17).
17. Палванова, У. Б., & Тургунов, С. Т. (2024, August). Обобщение научного исследования по совершенствованию навыков оказания первой помощи студентов не медицинских высших учебных заведений. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE* (Vol. 1, No. 8, pp. 16-17).
18. Палванова, У., Тургунов, С., & Якубова, А. (2024). АНАЛИЗ ПРОЦЕССОВ ОБУЧЕНИЯ НАВЫКАМ ОКАЗАНИЯ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ СТУДЕНТОВ НЕ МЕДИЦИНСКИХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ. *Journal of universal science research*, 2(7), 85-94.

19. Палванова, У. Б. (2024). Значение Формирования Навыков Оказания Первой Помощи У Студентов В Не Медицинских Образовательных Учреждениях. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 27, 93-98.
20. Палванова, У. Б. (2024). Значение Формирования Навыков Оказания Первой Помощи У Студентов В Не Медицинских Образовательных Учреждениях. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 27, 93-98.
21. Палванова, У. Б., & Тургунов, С. Т. (2024, August). Обобщение научного исследования по совершенствованию навыков оказания первой помощи студентов не медицинских высших учебных заведений. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE* (Vol. 1, No. 8, pp. 16-17).
22. Палванова, У., Якубова, А., & Юсупова, Ш. (2023). УЛЬТРАЗВУКОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИ СПЛЕНОМЕГАЛИИ. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(21).
23. Палванова, У. Б., Изранов, В. А., Гордова, В. С., & Якубова, А. Б. (2021). Спленомегалия по УЗИ—есть ли универсальные критерии?. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 2(3), 52-27.
24. Степанян, И. А., Изранов, В. А., Гордова, В. С., Белецкая, М. А., & Палванова, У. Б. (2021). Ультразвуковое исследование печени: поиск наиболее воспроизводимой и удобной в применении методики измерения косого краниокаудального размера правой доли. *Лучевая диагностика и терапия*, 11(4), 68-79.
25. Палванова, У. Б. (2024). Значение Формирования Навыков Оказания Первой Помощи У Студентов В Не Медицинских Образовательных Учреждениях. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 27, 93-98.
26. Якубова, А. Б., Палванова, У. Б., & Палванова, С. Б. (2018). НОВЕЙШИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО КОЛЛЕДЖА В ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ. In *Современные медицинские исследования* (pp. 22-25).
27. Изранов, В. А., Степанян, И. А., Гордова, В. С., & Палванова, У. Б. (2020). ВЛИЯНИЕ УЛЬТРАЗВУКОВОГО ДОСТУПА И ГЛУБИНЫ ДЫХАНИЯ НА КОСОЙ ВЕРТИКАЛЬНЫЙ РАЗМЕР ПРАВОЙ ДОЛИ ПЕЧЕНИ. In *РАДИОЛОГИЯ–2020* (pp. 24-24).
28. Якубова, А. Б., & Палванова, У. Б. Проблемы здоровья связанные с экологией среди населения Приаралья макола Научно-медицинский журнал “Авиценна” Выпуск № 13. *Кемерово 2017г*, 12-15.
29. Азада, Б. Я., & Умида, Б. П. (2017). ПРОБЛЕМЫ ЗДОРОВЬЯ СВЯЗАННЫЕ С ЭКОЛОГИЕЙ СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ ПРАРАЛЬЯ. *Авиценна*, (13), 12-14.
30. Izranov, V., Palvanova, U., Gordova, V., Perepelitsa, S., & Morozov, S. (2019). Ultrasound criteria of splenomegaly. *The Radiologist*, 1(1002), 3-6.

31. Batirovna, Y. A., Bahramovna, P. U., Bahramovna, P. S., & Ogli, I. A. U. (2019). Effective treatment of patients with chronic hepatitis, who live in ecologically unfavorable South zone of Aral Sea region. *Наука, образование и культура*, (2 (36)), 50-52.

32. Stepanyan, I. A., Izranov, V. A., Gordova, V. S., Palvanova, U., & Stepanyan, S. A. (2020). The influence of diffuse liver diseases on the size and spleen mass coefficient, prognostic value of indicators. *Virchows Archiv-European Journal of Pathology*, 477(S1), 279-279.

33. Изранов, В. А., Степанян, И. А., Гордова, В. С., & Палванова, У. Б. (2020). ВЛИЯНИЕ УЛЬТРАЗВУКОВОГО ДОСТУПА И ГЛУБИНЫ ДЫХАНИЯ НА КОСОЙ ВЕРТИКАЛЬНЫЙ РАЗМЕР ПРАВОЙ ДОЛИ ПЕЧЕНИ. In *РАДИОЛОГИЯ–2020* (pp. 24-24).

34. Изранов, В. А., Степанян, И. А., Гордова, В. С., & Палванова, У. Б. (2020). ВЛИЯНИЕ УЛЬТРАЗВУКОВОГО ДОСТУПА И ГЛУБИНЫ ДЫХАНИЯ НА КОСОЙ ВЕРТИКАЛЬНЫЙ РАЗМЕР ПРАВОЙ ДОЛИ ПЕЧЕНИ. In *РАДИОЛОГИЯ–2020* (pp. 24-24).

35. Stepanyan, I. A., Izranov, V. A., Gordova, V. S., Palvanova, U., & Stepanyan, S. A. (2020). Correlation of pathological changes in the liver and spleen in patients with cirrhosis. *Virchows Archiv-European Journal of Pathology*, 477(S1), 278-279.

36. Stepanyan, I. A., Izranov, V. A., Gordova, V. S., Palvanova, U., & Stepanyan, S. A. (2020). The influence of diffuse liver diseases on the size and spleen mass coefficient, prognostic value of indicators. *Virchows Archiv-European Journal of Pathology*, 477(S1), 279-279.

37. Stepanyan, I. A., Izranov, V. A., Gordova, V. S., & Stepanyan, S. A. (2020). Diagnostic significance of liver stiffness and the sizes of the caudate and left lobes with viral hepatitis and cirrhosis. *Virchows Archiv-European Journal of Pathology*, 477(S1), 279-279.

38. Stepanyan, I. A., Izranov, V. A., Gordova, V. S., Beleckaya, M. A., & Palvanova, U. B. (2021). Ultrasound examination of the liver: the search for the most reproducible and easy to operate measuring method of the right lobe oblique craniocaudal diameter. *Diagnostic radiology and radiotherapy*, 11(4), 68-79.

39. Степанян, И. А., Изранов, В. А., Гордова, В. С., Белецкая, М. А., & Палванова, У. Б. (2021). Ультразвуковое исследование печени: поиск наиболее воспроизводимой и удобной в применении методики измерения косого краниокаудального размера правой доли. *Лучевая диагностика и терапия*, 11(4), 68-79.